

**SHASHMAQOMNING IKKINCHI GURUH SHO‘BALARI (IROQI BUXORO, ROK
VA MUSTAZODI NAVO)NING MUSIQIY-NAZARIY HAMDA IJROCHILIK
XUSUSIYATLARI**

Topildiyev Saidmurod Odiljon o‘g‘li

topildiyevsaidmurod@gmail.com

Qo‘qon davlat universiteti

“Xalq ijodiyoti” kafedrası mudiri, dotsent

Halilov Madiyorjon Ahadjon o‘g‘li

halilovmadiyorjon@gmail.com

Qo‘qon davlat universiteti

“Xalq ijodiyoti” kafedrası Vokal san‘ati: an‘anaviy xonandalik yo‘nalishi
talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shashmaqom ashula bo‘limining ikkinchi guruhiga mansub Iroqi Buxoro, Rok va Mustazodi Navo sho‘balarining musiqiy-nazariy hamda ijrochilik xususiyatlari tahlil qilingan. Ushbu sho‘balarining kelib chiqishi, kuy tuzilishi, ritmik-usuliy jihatlari, maqom tizimidagi o‘rni va o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, ularning Savt va Mo‘g‘ulcha sho‘balari bilan o‘xshash va farqli tomonlari, shoxobchalari hamda tarkibida uchraydigan namudlar haqida ma‘lumot berilgan. Tadqiqot natijasida Iroqi Buxoro, Rok va Mustazodi Navo sho‘balarining Shashmaqom an‘anasidagi ahamiyati va badiiy-estetik qiymati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Shashmaqom, Iroqi Buxoro, Rok, Mustazodi Navo, maqom, sho‘bas, namud, Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma, Ufar, ritm, usuli, ijrochilik.

Аннотация: В данной статье анализируются музыкально-теоретические и исполнительские особенности шуб второго раздела Шашмакома — Ироки Бухара, Рок и Мустазоди Наво. Рассматриваются их происхождение, мелодическая структура, ритмико-усульные особенности, место в системе макомов и их специфические черты. Также представлены сведения о сходствах и различиях с шубами Савт и Могулча, их ответвлениях и используемых намудах. В результате исследования раскрывается значение и художественно-эстетическая ценность шуб Ироки Бухара, Рок и Мустазоди Наво в традиции Шашмакома.

Ключевые слова: Шашмаком, Ироки Бухара, Рок, Мустазоди Наво, маком, шуба, намуд, Талкинча, Кашкарча, Сокийнома, Уфар, ритм, усул, исполнительство.

Abstract: *This article analyzes the music-theoretical and performance characteristics of the second group of Shashmaqom vocal sections — Iroqi Bukhara, Rok, and Mustazodi Navo. It examines their origin, melodic structure, rhythmic and usul features, their place within the maqom system, and their distinctive characteristics. Information is also provided on similarities and differences with the Savt and Moghulcha sections, their branches, and the namuds used within them. The study reveals the significance and artistic-aesthetic value of the Iroqi Bukhara, Rok, and Mustazodi Navo sections in the tradition of Shashmaqom.*

Keywords: *Shashmaqom, Iroqi Bukhara, Rok, Mustazodi Navo, maqom, shuba, namud, Talqincha, Kashqarcha, Soqiynoma, Ufar, rhythm, usul, performance.*

Kirish

Shashmaqom o'zbek mumtoz musiqasining eng yirik va mukammal nazariy-amaliy tizimlaridan biri bo'lib, ko'p asrlik ijrochilik an'analari, xalq musiqasi ildizlari va bastakorlik tajribasi asosida shakllangan murakkab musiqiy majmuadir. Uning ashula bo'limi bir necha guruh sho'balardan iborat bo'lib, ular kuy tuzilishi, ritm va badiiy ifoda jihatidan bir-biridan farqlanadi. Ayniqsa, ikkinchi guruh sho'balari — Iroqi Buxoro, Rok va Mustazodi Navo — o'zining murakkab shakli, ijrochilik xususiyatlari va maqom tizimidagi o'rni bilan ajralib turadi. Ushbu sho'balar Savt va Mo'g'ulcha an'analari bilan bog'liq bo'lsa-da, lad-ritmik tuzilishi va namud tizimi orqali o'ziga xos mustaqil yo'nalishni namoyon etadi. Mazkur maqolada Iroqi Buxoro, Rok va Mustazodi Navo sho'balarining kelib chiqishi, kuy-ritmik tuzilishi hamda ijrochilik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Shashmaqom ashula bo'limining birinchi va ikkinchi qismlarini tashkil etuvchi sho'balar guruhi o'zining jozibadorligi, yorqin ifodaviyligi hamda xalq musiqasi xarakteri bilan uzviy bog'liqligi jihatidan ajralib turadi. Shu bilan birga, Savt va Mo'g'ulcha sho'balari hamda ularning shoxobchalari so'nggi yillarda bastakorlik ijodiga samarali ta'sir ko'rsatib, xalq orasida keng ommalashgan.

Shashmaqom ashula bo'limining ikkinchi guruhi tarkibida kuy xarakteri, shakli va usul jihatlari bilan Savt va Mo'g'ulcha sho'balaridan qisman farq qiluvchi alohida nomdagi sho'balar ham mavjud. Ular “Buzruk” maqomida — “Iroqi Buxoro”, “Navo” maqomida esa “Mustazodi Navo” hamda “Rok” nomlari bilan ataladi.

Iroqi Buxoro sho'basi “Sarahbori Iroq” asosida shakllangan. Ushbu sho'ba Savt va Mo'g'ulcha turkumidan ma'lum darajada farqlanib, Sarahborlar kabi 2/4 doira o'lchovida ijro etiladi. Biroq asosiy farq ularning doira usuli sur'atida namoyon bo'ladi, ya'ni Iroqi Buxoro Sarahbori Iroqdan ko'ra nisbatan jadalroq tempda ijro etiladi. Natijada sur'atning tezlashuvi kuyning xarakteriga ham ta'sir etib, ayrim qochirimlar va ifodaviy jihatlar boshqacha tus oladi. Bu holat, ayniqsa, Ufar variantlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Iroqi Buxoro tarkibida ham Savt va Mo'g'ulchalarga xos bo'lgan Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufar shoxobchalari mavjud.

Shu o'rinda tabiiy savol tug'iladi: nega Iroqi Buxoro sho'basi o'z nomi bilan Iroq maqomi tarkibiga kiritilmagan? Buning sababi uning lad-tonallik jihatdan qisman o'zgarib, Buzruk maqomi lad tizimiga moslashtirilganidadir. Shu bois u Buzruk maqomi tarkibida tasnif etilgan, degan xulosaga kelinadi.

Shashmaqomning ikkinchi guruhiga mansub yana bir sho'ba — Rokdir. Rok sho'basi ham xalq orasida keng tarqalgan ashulalar qatoriga kiradi. “Rok” atamasi hindcha “rag” — ya'ni maqom tushunchasi bilan bog'liq bo'lib, hind musiqasida “raginiy” maqom sho'basini anglatadi. Biroq Rok sho'basining melodik materiali bevosita hind musiqasidan olingan degan fikr ilmiy jihatdan to'liq asosga ega emas. Aksincha, u O'rta Osiyo va Hindiston xalqlari o'rtasidagi qadimiy madaniy aloqalar natijasida shakllangan musiqiy hodisa sifatida talqin etiladi. Rok sho'basining she'riy vazni Talqinlarga xos o'lchov bilan uyg'un bo'lsa-da, uning takt-ritmik tuzilishi qisman farqlanadi. U 3/8 va 3/4 doira o'lchovlarida ijro etiladigan Mustazodi Rok shaklida namoyon bo'ladi. Buning sababi shundaki, u Talqin usuliga asoslangan bo'lsa-da, ketma-ket talqincha shaklining qo'llanilishi maqom an'anasidagi tartibiy tizimga to'liq mos kelmaydi. Rok sho'basi ham Savt va Mo'g'ulchalarga o'xshab Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufar shoxobchalariga ega.

Shashmaqom ashula bo'limining ikkinchi guruhi tarkibidagi eng murakkab tuzilmalardan biri Mustazodi Navo sho'basidir. Ushbu sho'ba 3/8 va 3/4 doira usullarida ijro etilib, o'zining kuy tuzilishi va ritmik murakkabligi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay, u jozibadorligi, ohangdorligi va

ulug'vor xarakteri bilan boshqa sho'balardan farqlanadi. Uni ijro etish xonandadan yuqori darajadagi ijrochilik mahoratini talab etadi. Mustazodi Navo ham Savt va Mo'g'ulcha tipidagi tuzilmalarga yaqin bo'lib, "mustazod" atamasi she'riy shakl bilan bog'liqdir. "Mustazod" arabcha "zoda", "zoid" so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, "orttirilgan" ma'nosini bildiradi. Bu shaklda har bir misraga qo'shimcha kichik misralar qo'shilib boradi. Ushbu vazn turi "Xazaji musammani axrabi makfufi maqsuri mustazod" deb nomlanadi. Mustazod shakli asosan Navo va Buzruk maqomlarida uchraydi. Ahamiyatli jihati shundaki, Mustazodi Navo shoxobchalar tizimiga ega bo'lsa-da, Talqincha, Qashqarcha va Soqiynoma variantlarida mustazod shakli to'liq saqlanmaydi. Biroq Ufar shaklida u yana tiklanadi, chunki Mustazodi Navoning Ufar varianti boshlanishidan oxirigacha o'zgarmas ritmik asosga ega bo'lgan variatsiya hisoblanadi.

Yuqorida tilga olingan sho'balarning ashula tarkibiy unsurlari va namudlari o'zlari mansub bo'lgan maqom tizimi doirasida shakllangan:

Iroqi Buxoroda — Zebo pari va Namudi Muhayyari Chorgoh;

Rokda — Namudi Uzzol;

Mustazodi Navoda — Namudi Bayot hamda Navo namudlari uchraydi.

Ushbu namudlar Savt va Mo'g'ulcha sho'balaridagi kabi Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufar shoxobchalarida ham qo'llaniladi.

Iroqi Buxoro, Rok va Mustazodi Navo sho'balari xalq orasida keng tarqalgan hamda sevib tinglanadigan mumtoz ashulalar qatoriga kiradi.

Xulosa

Iroqi Buxoro, Rok va Mustazodi Navo sho'balari Shashmaqom ashula bo'limining ikkinchi guruhi tarkibida muhim o'rin tutadi. Ular kuy-ritm tuzilishi, usuliy xususiyatlari va ijrochilik talablari bilan o'ziga xosdir. Bu sho'balar Savt va Mo'g'ulcha an'analari bilan bog'liq bo'lsa-da, ulardan farqli jihatlari orqali maqom tizimining ichki xilma-xilligini namoyon etadi.

Umuman olganda, ushbu sho'balar Shashmaqomning badiiy va nazariy boyligini kengaytiruvchi, an'anaviy musiqiy merosning muhim qismlaridan hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Rajabov. I. "Maqomlar". - Toshkent, 2006.
2. Ibrohimov. O. "Maqom asoslari". - Toshkent, 2018.
3. Yunusov. R. "Maqomlar hususida". - Toshkent, 1982.

4. Topildiyev, S. O. “Oliy ta’lim tizimida maqom san’atini o’rganish masalalari”
5. Rajabov I. “Maqomlar masalasiga doir” T., 1963.

